

Герберт Веллс Війна світів

*Моєму братові Френкові УЕЛЛІСУ, що
подав ідею цього роману*

*Але хто живе в цих світах, якщо вони
заселені? Ми чи вони — Володарі Світу?..*

*Та й хіба все створено тільки для
людини?*

**Кеплер (цитовано в Бертоновій ¹
«Анатомії меланхолії»)**

Книга перша Прибуття марсіян

I. Напередодні війни

В останні роки дев'ятнадцятого століття ніхто не повірив би, що за всіма людськими справами зосереджено й пильно стежать істоти більше розвинені, аніж людина, хоча й такі самі смертні, як і вона; що в той час, коли люди заклопотані своїми

---

¹ Роберт Бертон (1557–1640) — англійський філософ-гуманіст.

справами, їх досліджують і вивчають, може, так само уважно, як людина досліджує під мікроскопом хвилинне життя нижчих організмів, що плодяться й кишать у краплині води. З безмежною пихою снували люди туди й сюди по всій земній кулі, поглинуті своїми мізерними турботами, певні своєї влади над матерією. Мабуть, так поводяться під мікроскопом й інфузорії. Ніхто й гадки не мав, що старіші космічні світи криють у собі загрозу людському існуванню; сама думка про можливість життя на інших планетах здавалася неймовірною. Цікаво нагадати деякі поширені в той час погляди. Щонайбільше, думали земляни, на Марсі живуть люди, які поступаються перед нами своїм розвитком і завжди раді прийняти нас у свої гостинні обійми, як жаданих просвітників. А в цей час істоти, які своїм розвитком стоять від нас вище настільки, наскільки ми стоїмо вище від допотопних тварин, істоти з великим, холодним жорстоким розумом, дивилися заздрісними очима на Землю, повільно й впевнено плекаючи свої ворожі супроти нас плани. На світанку двадцятого сторіччя наші ілюзії були розбиті.

Планета Марс — наряд чи потрібно про це нагадувати читачеві — обертається навколо Сонця в середньому на відстані 140 000 000 миль, дістаючи від нього вполовину менше тепла й світла, ніж дістає Земля. Якщо вірити гіпотезі про

туманність, то Марс — старіший за нашу планету, і життя на його поверхні мусило початися задовго до того, як затвердла Земля. А що маса його всемеро менша земної, то й охолонути він повинен був швидше до температури, за якої могло зародитися життя. На Марсі є повітря, вода й усе потрібне для розвитку органічної матерії.

Та людина така марнославна й так засліплена власного пихою, що ніхто з письменників аж до кінця дев'ятнадцятого сторіччя не висловив гадки про те, що цю планету можуть населяти істоти, які за своїм розвитком набагато перевищують землян. Так само нікому й на думку не спадало, що коли Марс старший за Землю, вчетверо менший поверхнею, знаходиться від Сонця на більшій відстані, то й життя на ньому, почавшись значно раніше, тепер набагато ближче до кінця.

Неминуче охолодження, яке має колись спіткати й нашу планету, безперечно, давно вже почалося в нашого сусіда. І хай фізичні властивості Марса — ще й досі велика для нас таємниця, одначе ми знаємо, що в його екваторіальній зоні тільки опівдні температура дещо наближається до температури, яка буває на Землі найхолоднішої зими. Його атмосфера набагато більше розріджена аніж земна; його океани, постійно висихаючи, уже вкривають лише третину поверхні; а що там чергування пір року, як на нашу міру, значно

уповільнене, то на полюсах нагромаджується величезна кількість льоду, який, танучи, періодично затоплює помірні зони. Остання стадія виснаження планети — так неймовірно далека ще для нас — для марсіян стала проблемою сьогоднішнього дня. Під тиском доконечної потреби, розум їхній запрацював більш напружено, воля зміцнилася, серця сповнилися холодної рішучості. І, дивлячись у космічні простори, озброєні приладами й знаннями, про які ми ледве можемо й мріяти, марсіяни побачили недалеко, за яких там 35 000 000 миль у напрямі до сонця, ранішню зірку надії — нашу затишну планету з її зеленою рослинністю, сріблястими водами, з її, туманною атмосферою, — що красномовно свідчить про плодючість, — планету з широкими просторами залюднених материків, які поблискують крізь пасма хмарин, і вузькими морями, по яких плаває сила-силенна суден.

Ми, люди, — істоти, які населяють Землю, — мусимо здаватись їм такими ж примітивними і чужими створіннями, якими видаються нам мавпи й лемури. Розум людський спізнав, що життя — це невпинна боротьба за існування; спізнали це, певно, і марсіяни. Їх планета давно вже охолоджується, а на Землі усе ще вирує життя, але то життя якихось низькоорганізованих істот. Завоювати новий, ближчий до Сонця світ — це єдиний був порятунок

від загибелі, яка з кожним поколінням усе ближче насувалася на марсіян.

Перше ніж занадто суворо засуджувати їх, нагадаймо собі, як безжально, як немилосердно ми самі винищували не лише таку живність, як бізони чи додо, а й близькі нам раси людей. Адже ж тасманійців, хоч це були й люди, за п'ятдесят років геть усіх вигубили європейські іммігранти. Тож хіба ми самі такі апостоли милосердя, щоб обурюватися з марсіян, які чинять те ж саме?

Певно, марсіяни щонайточніше розраховали свій політ — їхні математичні знання, очевидно, сягнули далеко вперед проти наших — і майже досконало до нього підготувалися. Якби нам дозволяли наші прилади, ми б помітили посилення небезпеки задовго до кінця дев'ятнадцятого сторіччя. Такі вчені, як Скіапареллі², стежили за червоною планетою (дивно, між іншим, що протягом багатьох сторіч Марс вважали зорею війни), та вони не могли пояснити періодично повторюваних спалахів, що їх так ретельно наносили на карти. А весь цей час марсіяни, мабуть, наполегливо готувалися.

Під час протистояння 1894 року на освітленім

---

² Джованні Скіапареллі (1835–1910) — італійський астроном. У 1877 році він відкрив існування на Марсі т. зв. «каналів».

боці планети було видно яскраве сяйво, яке помітила спершу Лік-ська обсерваторія, а потім Перротен у Ніцці та інші астрономи. Англійський читач довідався про це із журналу «Нейчюр» за друге серпня. Я схилиюсь до думки, що це явище означало відливання в глибоких надрах планети тієї величезної гармати, з якої марсіяни стріляли в Землю. Якись дивовижні явища, нерозгадані й досі, спостережено було поблизу того сяйва і під час двох подальших протистоянь.

Перший грім ударив над нами шість років тому. Коли Марс підійшов до протистояння, Лавел із Яви телеграфував астрономам про величезний вибух розжареного газу на тій планеті. Це сталося десь опівночі дванадцятого серпня, і спектроскоп, до якого він удався тоді, показав надзвичайно велику кількість газів (головним чином водню), що, палаючи, з нечуваною швидкістю линули в напрямку до Землі. Цей вогненний потік у чверть на першу зник із поля його зору. Лавел порівнював його з величезним спалахом, що вирвався з планети, «як вихоплюється вогонь із гармати». Таке порівняння виявилось надзвичайно влучним.

Проте наступного дня газети не дали про цю подію жодного повідомлення, коли не рахувати маленької нотатки в «Дейлі телеграф», і світ так нічого й не знав про одну з найбільших небезпек, які будь-коли загрожували людству. Певно, і я не

знав би нічого про той вибух, якби не зустрівся в Отершоу з відомим астрономом Оджилві. Він був дуже занепокоєний звісткою Лавела і запропонував мені провести разом із ним ніч за спостереженням червоної планети.

Незважаючи на все, що довелося згодом пережити, я добре пам'ятаю ту ніч: чорне безгоміння обсерваторії, заслонений в кутку ліхтар, від якого падає на підлогу бліде світло, розмірене такання годинникового механізму, видовжений отвір у стелі, звідки видно всіяну зоряним пилом безодню неба. Біля приладу майже незримо рухався Оджилві. В телескоп видно було кружальце цієї синьої безодні, в якій плескати диск планети з ледь помітними смугами здавався крихітною цяточкою. Вона була маленька, трохи більша за мачинку, й іскрилася ніжним сріблястим сяйвом. Здавалося, що вона дрижить, а насправді це вібрував телескоп під впливом годинникового механізму, який тримав у полі зору планету.

Коли я спостерігав її, мені здавалося, ніби вона то більшає, наближаючись, то меншає, віддаляючись, — але це вводило мене в оману стомлене око. Сорок мільйонів миль було між нами й тією зіркою, — сорок мільйонів миль порожнечі. Неможливо уявити собі увесь безмір тієї простороні, в якій плаває пил матеріального Всесвіту! Пам'ятаю, поблизу планети було видно

три світляні крапки, три безмежно далекі телескопічні зірочки, а довкола них — невимовна темрява безмірної порожнечі. Ви знаєте, який вигляд має та безодня у морозну зоряну ніч? А в телескопі вона здається ще глибшою. І ось там, зовсім невидиме через велику віддаль і крихітну величину, швидко й неухильно прямуючи до Землі крізь незбагненно великий простір, щохвилини наближаючись на тисячі миль, мчало те, що було запущене до нас, те, що мало принести на Землю війну, страждання й смерть. Стежачи тоді за Марсом, я й гадки не мав про все це; і ніхто на цілій Землі не міг і подумати про це несхибно запущене ядро.

Тієї ночі знову спостережено було вибух на далекій планеті. Я бачив його на власні очі. Саме коли хронометр позначив північ, на планеті блиснув червонавий спалах, і помітно стало невеликий виступ на її поверхні. Я сказав про це Оджилві, й він одразу ж підійшов до телескопа. Ніч була душна, і мене мучила спрага. Незграбно ступаючи в темряві, я навпомацки рушив до столика, на якому стояв сифон, коли це Оджилві аж скрикнув, побачивши, що розжарений газовий потік летить просто на нас.

Цієї ночі марсіяни запустили на Землю нове незриме ядро. Воно вилетіло після першого рівно через двадцять чотири години з точністю до

секунди. Пам'ятаю, сидів я на столі, в темряві; перед очима в мене розпливалися зелені й червоні кола. Мені хотілося курити, і я шукав огню, й гадки не маючи, що цей спалах насправді означає і до яких наслідків він призведе. Оджилві стежив за Марсом до першої години ночі. Потому засвітили ми ліхтаря і пішли до нього. Внизу темрява оповила Отершоу й Чер-тсі, де мирно спали сотні мешканців.

Довго сиділи ми вдвох, і Оджилві висловлював різні припущення щодо умов життя на Марсі та розводився про те, ніби його жителі подають нам якісь сигнали. Він гадав, що на планету або рясно посипалися метеорити, або там посилилась вулканічна діяльність. Оджилві доводив мені, яка мала ймовірність, щоб еволюція організмів на двох, хай і сусідніх, планетах відбувалася в одному напрямі.

— Один шанс проти мільйона за те, що Марс — заселений, — сказав він.

Сотні спостерігачів бачили полум'я і цієї ночі, і наступної, і так десять ночей підряд, і щоразу саме опівночі. Чому вибухи припинилися по десятій ночі — ніхто не брався пояснити. Може, гази від тих вибухів завдавали марсіянам якоїсь шкоди. Густі хмари диму чи пилу, що їх помітно було в найпотужніший земний телескоп, набравши вигляду невеликих сірих хвилястих плям, миготіли

в ясній атмосфері планети й затінювали її знайомі обриси.

Нарешті навіть газети зацікавилися цими явищами. Стали повсюдно з'являтися популярні статейки про вибухи вулканів на Марсі. Пам'ятаю, гумористичний журнал «Панч» досить удаło скористався з цього в одній політичній карикатурі. І ніхто й не підозрював, що тим часом ядра, запущені марсіанами на Землю, летячи крізь світові простори зі швидкістю кількох миль за секунду, наближалися щодень і щогодини. Тепер мені вдивовижу те, що люди перед лицем загибелі могли віддаватися своїм нікчемним справам. Пригадую, як несказанно тішився Марк-гем, діставши нову фотографію Марса для ілюстрованого журналу, який він тоді редагував. Люди цього, уже пізнішого часу, заледве уявляють собі рясноту й винахідливість журналів дев'ятнадцятого сторіччя. Щодо мене, то я саме тієї пори ревно вчився їздити велосипедом та забивав собі голову журналами, які обмірковували проблеми моралі у зв'язку з поступом цивілізації.

Одного вечора (перше запущене ядро було тоді за 10 000 000 миль від нас) вийшов я з дружиною на прогулянку. Було зоряно; я пояснював їй Зодіакові знаки і показав на Марс, на маленьку світляну цяточку, куди тепер було спрямовано таку силу телескопів. Вечір був теплий. Юрби людей, що вийшли погуляти із Чертсі та

Айлворта, з піснями й музикою проходили повз нас, розтікаючись по домівках. В горішніх вікнах будинків світилося, люди лягали спати. Від залізничної станції чувся гуркіт маневрових поїздів; відстань пом'якшувала його, і він звучав майже мелодійно. Дружина звернула мою увагу на червоні, зелені й жовті сигнальні вогні, що, підняті на стовпах, світилися на тлі синього неба. Все виглядало так мирно, спокійно.

II. Летюча зірка

Потому настала ніч першої летючої зірки. Її помітили вдосвіта, коли вона над Вінчестером летіла на схід, креслячи високо в небі вогненну лінію. Сотні людей, дивлячись на неї, вважали, що то звичайна собі летюча зірка. За твердженням Елбіна, вона залишала по собі зеленаву смугу, що світилася кілька секунд. Денінг, наш великий спеціаліст по метеоритах, запевняв, що її було видно вже з висоти дев'яноста або ста миль. Йому здалося, що вона впала на землю десь за сотню миль від нього.

На цей час я був удома і писав у своїм кабінеті. Але я нічого не помітив, дарма що моє французьке вікно виходило на Отершоу, і штору його було піднято (бо я любив тоді дивитися на нічне небо). Одначе цей метеорит,

найнезвичайніший за всі, які будь-коли падали із світових просторів на землю, упав саме тоді, коли я сидів у кабінеті, і якби я тільки у слухну мить глянув на небо, то міг би його помітити. Дехто з тих, які бачили його літ, запевняли, що він рухався зі свистом, але сам я не чув цього. Чимало жителів Беркшира, Серрею та Мідлсекса бачили, як він падав, і були певні, що це новий метеорит. Проте, здається, нікого з них не зацікавило подивитися на нього.

Тільки сердешний Оджилві, який стежив за метеоритом і був певен, що він упав десь на вигоні між Горселом, Отершоу й Вокінгом, схопився спозаранку і пішов на розшуки. Коли розвиднілося, він нарешті таки знайшов те тіло неподалік піщаного кар'єру. Він побачив велику вирву, що утворилася від падіння цього тіла, і навкруги між, вересом височіли купи гравію та піску, видні ще за півтори милі. Зі східного боку вирви верес загорівся, і голубий димок від нього підіймався проти світанкового неба.

Падаючи, небесне тіло майже повністю зарилося в пісок і лежало між трісками розбитої ним сосни. Та його частина, яка виглядала з піску, була подібна до велетенського осмаленого циліндра, зовні вкритого грубим лускатим шаром нагару сіро-брунатної барви. Циліндр мав ярдів із тридцять у перерізі. Оджилві підійшов до цього

громаддя, вражений його розмірами, а надто формою, бо звичайно метеорити більш-менш кулясті. Циліндр так розжарився, прилітаючи крізь атмосферу, що до нього й тепер не можна було підступити. Невиразний шум усередині циліндра Оджилві пояснював собі нерівномірним охолодженням його поверхні. Тоді він і гадки не мав, що циліндр може бути порожнистий.

Оджилві стояв на краю цієї свіжої ями, приголомшений чудернацькою формою й кольором неземного тіла, і починав поволі здогадуватись, яке справжнє його призначення. Ранок був напрочуд тихий, сонце вже трохи припікало, освітивши сосновий ліс поблизу Вейбриджа. Оджилві казав, що того ранку не чути було ні пташиного співу, ані подиху вітру, тільки з укритого нагаром циліндра доносились якісь звуки. Оджилві був сам-один на вигоні.

Раптом він із подивом побачив, що шар сірого нагару, яким був покритий метеорит, став зверху обсіпатися. Цей нагар падав на пісок так, наче це сніжинки або краплини дощу. Раптом відвалився і впав додолу цілий шмат. Серце Оджилві кинулось у п'яти.

Хвилинку поміркувавши над тим, що б це могло означати, він, незважаючи на розпечене повітря, зійшов у яму і наблизився до самого тіла, щоб краще його розгледіти. Він і досі думав, що

нагар осипався від охолодження метеорита, хоча дивно було, чому це лише по верхній частині циліндра.

Раптом Оджилві побачив, що кругла вершина циліндра обертається. Це обертання було повільне, і він помітив його тільки по чорній плямі, яка п'ять хвилин тому була перед ним, а зараз опинилася з протилежного боку. І все-таки він не міг добрати, в чому річ, аж доки не почув приглушений скрегіт і не побачив, що та чорна цятка знову посунулася вперед майже на дюйм. Тільки тоді він збагнув, що це таке. Циліндр був штучним, порожнистий, з покришкою! Це хтось ізсередини відкручує покришку!

— Боже-світе! — вигукнув Оджилві. — То ж там усередині людина! Там люди! Вони ледве не спеклися! Вони хочуть вилізти звідтіль!

Вмить він пов'язав цей циліндр із спалахом на Марсі.

Думка про те, що в циліндрі закрито живих істот, так його налякала, що він навіть забув про жароту і підійшов зовсім упритул, щоб допомогти відкручувати покришку. На щастя, гаряче повітря, що ним пашів циліндр, вчасно зупинило його, і він не торкнувся руками до розжареного металу. Хвилинку він постояв, не знаючи, що робити, а потім видряпався з ями і щодуху кинувся до Вокінга. Було тоді десь близько шостої години.

Дорогою Оджилві зустрів якогось візника і хотів розповісти йому, що трапилося, та розповідав він так недоладно і вигляд мав такий дикий — капелюха він загубив у ямі, — що той чолов'яга мовчки поїхав собі далі. Так само плутаючи слова, звернувся він і до служника, що відмикав двері шинку біля Горсельського мосту. Той подумав, що це втік якийсь божевільний, і хотів затягти його до шинку. Це дещо охолодило астронома, і він, угледівши Гендерсона, лондонського журналіста, який саме порпався у своєму садку, гукнув до нього через паркан, силкуючись говорити зрозуміліше:

— Гендерсоне, — почав він, — чи бачили ви минулої ночі летючу зірку?

— А що таке? — запитав Гендерсон.

— Вона на горсельському вигоні.

— Господи боже! — вигукнув журналіст. — Упав метеорит! Оце так подія!

— Але то щось більше, ніж метеорит. То циліндр, штучний циліндр. Там усередині щось є.

Гендерсон випростався, тримаючи в руці лопату.

— Як ви сказали? — перепитав він, бо трохи недочував.

Тоді Оджилві розповів усе, що бачив. Хвилину Гендерсон роздумував. Потім кинув лопату, взяв піджака й вийшов на шлях. Вони обидва кинулись мерщій на вигін. Циліндр лежав на

тому ж місці, але звуки стихли, і між покришкою та корпусом циліндра з'явилася блискуча смужка. Повітря зі свистом чи то проходило всередину, чи, може, виривалося назовні.

Вони прислухалися, постукали палицею по нагару, але, не діставши ніякої відповіді, подумали, що людина чи кілька людей, закритих усередині, знепритомніли або й померли.

Звісно, самі вони не могли нічого зарадити. Гукнувши прибульцям кілька підбадьорливих слів, вони майнули до міста по допомогу. Страшенно збуджені, розхристані й обсипані піском, вони бігли по маленькій вуличці, залитій яскравим сонцем, саме о тій порі, коли крамарі відчиняли віконниці, а прості городяни відчиняли у спальнях вікна. Гендерсон кинувся на залізничну станцію, щоб якнайшвидше передати телеграфом новини до Лондона. Газетні статті вже підготували населення до цих незвичайних новин.

Близько восьмої години юрби хлопчаків та всякого люду вже мчали до вигону, бажаючи подивитися на «мертвих марсіян». Так починали розгортатися події. Вперше я почув про це від хлопця-газетяра без чверті дев'ять, коли вийшов купити «Дейлі кронікл». Звісна річ, я був надзвичайно вражений і, не гаючи марно часу, пішов через Отершоуський міст до піщаного кар'єру.

III. На горсельському вигоні

Біля великої вирви, в якій лежав циліндр, зібралось чоловік із двадцятєро. Я вже казав, який вигляд мало те велетенське тіло, що врилось в землю. Навколо, ніби від якогось вибуху, було обсмалено дерн і гравій. Мабуть, великий удар спричинив вибух вогню. Гендерсона і Оджилві там не було. Очевидно, вони вирішили, що зараз нічого не вдієш біля циліндра, і пішли до Гендерсона снідати.

Четверо чи п'ятеро хлоп'ят сиділи над ямою; вони метляли ногами й розважалися, кидаючи камінці у циліндр, доки я не нагримав на них. Тоді вони стали гратися у квача, туди-сюди шмигаючи поміж дорослими.

На цьому збіговиську були два велосипедисти, садів-ник-поденчик, якого я вряди-годи наймав, дівча з дитиною на руках, різник, Грег із своїм малим, кілька просто роззяв та ще хлопці, що бували на побігеньках у гравців у гольф або тинялися біля станції.

Розмовляли мало. Тоді англійський простолюд не дуже розумівся на астрономії. Більшість людей спокійно поглядала на рівну, мов стіл, покришку циліндра. Вона була в такому самому положенні, як її залишили Оджилві й Гендерсон. Мені здається, що глядачі

розчарувалися, побачивши не обгорілі трупи, а цю непорушну брилу. Одні відходили геть, натомість підходили інші. Я спустився до ями, і мені здалося, ніби під ногами злегка двигтять земля. Покришка не рухалась.

Тільки підійшовши зовсім близько, я помітив усю химерність циліндра. З першого погляду він здавався не дивнішим за перекинутий вагон чи повалене величезне дерево. А навіть — і менш дивним.

Він був схожий на іржаву газову цистерну, напіваючану в землю. Тільки маючи певні знання, можна було помітити, що сірий нагар — то не просто окис, що жовтаво-білий метал, блискучий на оголеній різьбі, мав якийсь незвичний відтінок. Слово «неземний» більшій частині глядачів не говорило нічого.

Тепер я впевнився, що ця штуковина впала з Марса, але вважав за неймовірне, щоб усередині в ній була якась жива істота. Я здогадувався, що покришка відкрчувалась автоматично. Незважаючи на думки Оджилві, я вірив, що па Марсі живуть люди. І чого тільки не малювала мені фантазія! А може, в циліндрі є якийсь рукопис? І чи зможемо ми його витлумачити? Може, ми там знайдемо якісь монети або зразки марсіянських речей? Але ж циліндр, коли тільки задля цього, — занадто великий! Мені дуже кортіло заглянути, що

воно там усередині. Близько одинадцятої, так і не дочекавшись нічого надзвичайного, я повернувся додому в Мейбері. Та я вже не міг знову взятися з, а свої абстрактні дослідження.

Пополудні вигін мав зовсім інший вигляд.

Ранні випуски вечірніх газет приголомшили весь Лондон своїми сенсаційними заголовками: «Послання з Марса», «Небувалі події у В о кін з і» і так далі.

До того ж телеграма, що Оджилві послав Астрономічному товариству, наробила великого переполоху по всіх британських обсерваторіях.

На шляху біля піщаного кар'єру стало з півдесятка екіпажів зі станції Вокінг, фаєтон із Чобгема і навіть якась пишна карета. Тут же лежала ціла купа велосипедів. А багато людей прийшло пішки із Вокінга та Чертсі, незважаючи на велику спеку. Отже, зібрався таки великий натовп, серед якого було навіть кілька ошатно вбраних дам.

День був жаркий, ані хмаринки в небі, ані подуву вітру, і лише під кількома соснами, що росли поблизу, — клаптики тіні. Верес уже погас, але рівнина, скільки оком сягнути в напрямі Отершоу, геть уся почорніла, і над нею прямовисно здіймалися в небо пасма диму. Заповзятливий чобгемський бакалійник випровадив сюди свого сина, навантаживши йому ручний візок свіжими яблуками та імбирним пивом.

Підступивши на край вирви, я побачив у ній групку людей, чоловік шість, серед яких були Гендерсон, Оджилві, високий білявий джентльмен, — це був, як я згодом довідався, Стент, королівський астроном, — та декілька робітників з лопатами й кайлами в руках. Стент давав робітникам якісь вказівки. Голос у нього був дзвінкий і рішучий. Він стояв на покривці циліндра, яка, мабуть, уже охолонула. Лице його паленіло, з чола котився піт; здавалося, він був чимось роздратований.

Більшу половину циліндра було вже відкопано, тільки нижня його частина залишалася в землі. Оджилві, побачивши мене в натовпі, підкликав ближче й попросив сходити до лорда Гілтона, якому належала ця ділянка землі.

— Юрба дедалі зростає, — скаржився він, — і заважає працювати, особливо хлопчакі. Тому потрібно поставити легеньку огорожу, одтиснувши цей натовп подалі від ями. Оджилві сказав мені, що зсередини циліндра чути якийсь шум, але робітники не можуть відкрутити покривку, бо нема за що взятися. Стінки циліндра, певне, занадто грубі, може, тому й чути такий невиразний шум.

Я був радий виконати його прохання, сподіваючись таким способом потрапити до числа привілейованих глядачів. Лорда Гілтона я не застав, але довідався, що він прибуде поїздом із Ватерлоо у

шість годин. Було тільки чверть на шосту, тому я повернувся додому випити склянку чаю, а тоді пішов до станції назустріч лордові.

IV. Циліндр відгвинчується

Сонце вже заходило, коли я повернувся на вигін. Із Вокінга прибували люди групами, а назад поверталися тільки одиниці. Юрба навколо ями невпинно росла, темніючи на цитриново-жовтому тлі неба. Тут уже було, мабуть, кількасот чоловік. Гомін дужчав, люди штовхадися над самою вирвою. Тривожні думки не давали мені спокою. Наближаючись, я почув Стентів голос:

— Назад! Посуньтеся назад!

Повз мене прошмигнув якийсь хлопчина.

— Воно відгвинчується, — гукнув він на ходу, — усе крутиться й крутиться. Це мені не подобається. Я забираюся звідсіля.

Я підійшов до юрби. На краю ями тислися сотні людей, штовхаючи одне одного, — не поступалися своїм завзяттям навіть кілька статечних дам.

— Він упав у яму! — закричав хтось.

— Назад, назад, — почулися голоси.

Юрба трошки відступила, і я протиснувся вперед. Всі були дуже збуджені. Із ями долинув якийсь дивний невиразний шум.

— Благаю вас, зупиніть тих недоумів! — гукав Оджилві. — Адже ж ми не знаємо, що в цій проклятій штуковині!

Я бачив, як один молодик, — здається, вокінзький крамарчук, — стояв на циліндрі, силкуючись вибратися з ями, куди його зіпхнула юрба.

Покришка циліндра ізсередини відгвинчувалась. Вже було видно зо два фути блискучої різьби. Хтось ненавмисне штовхнув мене, і я мало не вдарився об ту нарізку. Я оглянувся, та в цю мить покришка зовсім відгвинтилась і з дзвоном упала на гравій. Впершись ліктем у заднього сусіда, я знову глянув на циліндр. На перший погляд круглий отвір здавався зовсім чорним. Призахідне сонце сліпило мені очі.

Всі мабуть, сподівалися, що звідти з'явиться людина, може, й не зовсім така, як ми, земні люди, та все-таки подібна до нас. Принаймні я думав саме так. Придивившись, я помітив щось сіре, хвилясте, повзуче; блиснули два кружала, наче очі. Потім щось ніби сіра гадюка, завтовшки з палицю, стало викільцьовуватись із циліндра і, похитуючись у повітрі, схилитися в мій бік. Спершу — одне, а там і друге.

Я похолонув. За спиною у мене пронизливо заверещала якась жінка. Напівобернувшись назад і

не спускаючи пильного погляду з циліндра, в якому вже з'явилося й друге щупальце, я став відступати подалі від ями. Я бачив, як здивування на людських обличчях змінилося жахом. Зчинився лемент. Всі кинулися врозтіч. Крамарчук намагався видряпатись із ями. Тепер я стояв один і дивився, як люди, що стояли по той бік вирви, тікали геть, разом із ними й Стент. Я перевів погляд на циліндр, і нездоланний жах охопив мене. Наче скам'янівши, я все стояв і дивився.

Величезна сіра куляста маса, завбільшки, певно, з ведмедя, натужливо й повільно вилазила з циліндра. Вибравшись на світло, вона заблищала, як мокра шкіра. Двоє великих темних очей вдивлялися в мене. Ця куляста істота мала й обличчя, коли можна назвати його обличчям. Під очима був рот, безгубі краї його тремтіли й корчилились, пускаючи слину. Воно важко дихало і конвульсійно здригалось. Одним щупальцем воно трималося за верх циліндра, а другим розмахувало в повітрі.

Хто не бачив живого марсіянина, навряд чи зможе уявити собі цю страхітливую потвору. Її дивовижний рот нагадував літеру «V», верхня губа була клинувата, лоба не було так само, як і підборіддя; безупинне тремтіння рота, цілий клубок щупальців, наче в Горгони, шумливе дихання в незвичній атмосфері, очевидна безпорадність,

скутість рухів під дією земного тяжіння й особливо великі пильні очі — все це було огидне до нудоти. Потвора мала брунатну, слизьку, як у гриба, маслянисту шкіру; незграбні, повільні її рухи викликали почуття невимовного жаху. Навіть з першої зустрічі, з першого погляду мене охопили огида й відраза.

Раптом страховище зникло. Воно перевалилося через пруг циліндра і впало в яму, гепнувшись, неначе великий шкіряний лантух. Я почув своєрідний приглушений крик, і слідом за першою істотою в темному отворі з'явилася друга.

Моє заціпеніння, яке викликав жах, спало. Я повернувся й щодуху кинувся до дерев, — ярдів, мабуть, за сотню від ями. Я біг якимось боком і раз у раз спотикався, бо не міг відірвати погляду від того видовища.

Там, серед молодих сосон і кущів дроку, я зупинився, важко дихаючи, і став чекати, що воно буде. Вигін, довкола якого росли сосни, був усіяний людьми, що так само, як і я, напівскуті страхом, дивилися на цих істот чи, вірніше, на купи гравію біля ями, в якій вони лежали. Аж раптом — мене знову пройняв жах — я побачив, як щось кругле й темне смикається над самим краєм ями. Це була голова крамарчука, що звалився в яму. Та голова на тлі багряного заходу здавалася чорною. Ось він підніс плече й коліно вгору, але знову зсунувся на

дно, тільки голова виднілася. Тоді зовсім зник, і до мене ніби долинув його кволий крик. Я мало не кинувся бігти йому на допомогу, але страх не дав мені рушити з місця.

Все зникло в глибокій ямі за купами розкиданого піску. Кожен, хто проходив із Чобгема або Вокінга, був би здивований таким видовищем, — велика людська юрба безладно розсипалась по канавах, сховалася за кущі, ворота й огорожі й, зрідка перекидаючись між собою словами, — та й то більше короткими збудженими вигуками, — пильно дивилась на купи піску. Барильце імбирного пива чорніло на тлі багряного неба, біля піщаного кар'єру стояли покинуті екіпажі, коні їли овес з підвішених торб і копитами били землю.

V. Тепловий промінь

Вигляд марсіян, що виповзали з циліндра, в якому вони прибули на Землю із своєї планети, неначе якимись чарами прикував мене до місця. Я стояв по коліна у вересі й дивився на купи піску. В мені змагалися страх і цікавість.

Я не наважувався підійти до ями, дарма що мені дуже кортіло зазирнути туди. Тому, не спускаючи ока з піщаного насипу, за яким крилися прибульці на Землю, я став віддалік обходити

вирву, шукаючи кращого місця для спостереження. Одного разу з'явилися в сяйві призахідного сонця якісь три чорні кінцівки, подібні до щупалець восьминога, але тут же й сховалися. Згодом піднявся якийсь суглобистий стрижень з диском нагорі, що, похитуючись, повільно повертався кругом. Що це вони там роблять?

Глядачі розпалися на дві групи: одна, менша, стояла з боку Вокінга, друга, більша, — з боку Чобгема. Мабуть, вони вагалися, як і я. Кілька чоловік стояли поблизу мене. Я підійшов до одного з них, — це був мій сусіда, але я не знав, як його звуть, — і привітався. Та для зайвих розмов у нього не було часу.

— Які огидні потвори, — тільки й вертілося у нього на язиці. — Господи боже, які огидні потвори! — повторював він знову й знову.

— Бачили ви людину в ямі? — запитав я, але він нічого не відповів. Ми стояли мовчки, певніше почувуючи себе один біля одного. Згодом, щоб краще було видно, я виліз на якийсь горбочок, мабуть, із ярд заввишки, а коли оглянувся, то побачив, що мій сусіда уже подався у напрямі Вокінга.

Сонце зайшло, на землю лягали сутінки, а довкола все було тихо. Юрба з боку Вокінга, здавалося, побільшала, і до мене сягав її приглушений гомін. Гурт людей з боку Чобгема

поволі розійшовся. З ями не чути було ніякого руху.

Ця тиша підбадьорила людей. Можливо, що й нові прибульці з Вокінга також додали сміливості юрбі. В усякому разі, з настанням сутінок натовп почав повільно й нерішуче наблизитися до ями. Чорні постаті по двоє, по троє рухалися вперед, зупинялись і знову рухалися, витягуючись тонким довгим півмісяцем, роги якого поступово охоплювали яму. Я й собі рушив до ями.

Потім я побачив, як візники і ще дехто наважилися підійти аж до самої ями. У цю мить до мене долинув стукіт копит і скрип коліс. Син бакалійника потяг свій візок з яблуками. А далі, ярдів за тридцять від ями, з боку Горсела підходила темна групка людей; попереду якийсь чоловік ніс білий прапор.

Це була делегація. В Горселі, нашвидку порадившись, населення вирішило, що марсіяни, хоч вони й відразливі зовнішністю, мусять бути істотами розумними, отже, треба дати їм знак, що й ми не якась там худобина.

Все ближче й ближче маяв на вітрі прапор; спершу — праворуч від мене, а потім, коли делегація пройшла далі, — ліворуч. Я був задалеко від тих людей, щоб когось з них розпізнати, але згодом довідався, що там були Оджилві, Стент і Гендерсон; вони мали на меті спробувати налагодити стосунки з марсіянами. Ця маленька

групка немовби притягувала до себе майже зімкнуте людське кільцб, і багато невиразних постатей простували за нею на безпечній віддалі.

Раптом блиснув спалах, і клуби зеленуватого диму раз за разом тричі здійнялись у непорушному повітрі.

Той дим упереміш з полум'ям був такий яскравий, що темно-синє небо та повитий туманом бурий луг з боку Чертсі, на якому де-не-де бовваніли сосни, раптом здалися зовсім чорними і майже не просвітліли навіть тоді, коли дим зовсім розвіявся. Тієї ж миті почулось якесь глухе шипіння.

Біля ями, вишикувавшись клином, стояла та делегація з білим прапором. Вони аж закликли з такого дива. Маленькі чорні постаті маячили над їемною землею. На мить спалах зеленово освітив їхні обличчя.

Шипіння перейшло спершу у свист, а потім — у довгий голосний гул. З ями повільно піднялась якась горбаста тінь, і з неї неначе вдарив промінь мерехтливого світла.

В ту ж мить яскраві язики полум'я, цей сліпучий вогонь, перекинулись на людей. Здавалося, ніби незримий струмінь ударив по юрбі і вибухнув білим спалахом. Люди запалали, наче смолоскипи.

При світлі полум'я, що пожирало людей, я

бачив, як вони хиталися й падали, а ті, хто був далі, кидалися врзнобіч.

Я стояв і дивився, усе ще не збагнувши, що це ж смерть косить юрбу, перебігаючи від однієї жертви до іншої. Я тільки розумів, що сталося щось дивне. Майже безгучний сліпучий спалах — і людина падає ниць і лежить нерухомо, а незримий тепловий струмінь уже рине далі. Від його дотику сосни вибухають полум'ям, кущі

сухого дреку з тріском перетворюються на суцільну вогненну масу. Я бачив, як далеко, аж під Неп-хілом, вогонь охоплював дерева, паркани, дерев'яні будівлі.

Ця вогненна смерть, цей незримий, неблаганний тепловий меч завдавав швидких і влучних ударів. По кущах, які ось вибухнули полум'ям від його дотику, я зрозумів, що він підступає й до мене, але був такий вражений, такий приголомшений, що не мав сили бодай ворухнутися. Я чув, як гуготів огонь у піщаному кар'єрі, як ураз змовкло кінське іржання. Здавалося, ніби чийсь невидимий розжарений палець рухався півколом від марсіян до мене, і куди тільки він сягав, чорна земля диміла й тріщала. Десять далеко ліворуч, де дорога з вокінзької станції проходить через пустир, раптом щось із гуркотом повалилося. Невдовзі свист і гул припинилися, і щось темне, подібне до бані, повільно опустилося в яму.

Усе це сталося так швидко, що я стояв нерухомо, вражений і засліплений блиском огню. Коли б ця смерть описала повне коло, вона б неминуче знищила й мене. Але вона повернула назад, дарувавши мені життя, і навкруг знову залягла темрява ночі.

Горбистий вигін здавався зовсім чорним, тільки смужка шосейної дороги сіріла під темно-синім вечірнім небом. Людей не стало. Вгорі висівалися зорі, а в призахідному небі ще світилася бліда зеленава смуга. Верхів'я сосон і горсельські дахи чітко окреслювались на тлі призахідного неба. Не видно було ні марсіян, ні їхньої вежі, лише на тонкому стрижні кружляло те саме дзеркало-диск. Де-не-де дотлівали темні кущі, диміли рештки дерев, і над будинками біля станції Вокінг у непорушному вечірньому повітрі підіймалися стовпи полум'я.

Все виглядало так, ніби тут ніколи й не було тих жахливих потвор. Купку темних постатей із білим прапором було знищено, але здавалось, ніби вечірня тиша й не порушувалася.

І тільки зараз я зрозумів, що стою отут на темному пустирі зовсім самотній, безборонний. Раптом пойняв мене невимовний страх. Я насилу повернувся й стрімголов кинувся геть, плутаючись у вересі.

Страх, що охопив мене, був не просто страх,

це був панічний жах — не лише перед марсіянами, а й перед тією темрявою й безгомінням, що причаїлися довкола. Я втратив усяку мужність і втікав, хлипаючи, мов дитина, і боячись навіть озирнутися назад.

Пам'ятаю, в мене було таке відчуття, ніби моїм життям хтось бавиться, що ось навіть тепер, коли я вже далеко від небезпеки, таємнича смерть, прудка, як вогняний спалах, може зненацька вистрибнути з ями, в якій лежить циліндр, і тут-таки мене вразити.

VI. Тепловий промінь на Чобгемському шляху

Залишається й досі загадкою — яким чином могли марсіяни так швидко й безгучно нищити людей. Багато хто гадає, що вони конденсували інтенсивну теплоту в якихось особливих термоізоляційних камерах. Цю надзвичайної сили згущену теплоту за допомогою відшліфованого параболічного дзеркала з невідомої речовини вони спрямовували рівнобіжними променями на обраний об'єкт, — це подібне до того, як відбиває проміння параболічне — дзеркало маяка. Проте ніхто цього переконливо не довів. Ясно тільки те, що в основі їхньої зброї лежала тепла енергія. Від найменшого дотику цього струменя все, що могло

горіти, вибухало полум'ям, олово розпливалось, як вода, залізо — розм'якшувалося, скло — тріскалося й текло, а вода перетворювалася на пару.

Тієї ночі близько сорока чоловік, до невпізнання спотворені й обвуглені, лежали навколо ями, а над пустельним вигоном між Горселом та Мейбері палала заграва.

Звістка про катастрофу дійшла, мабуть, одночасно до Чобгема, Вокінга та Отершоу. Коли сталися ці трагічні події, вокінзькі крамниці були вже зачинені, й численні групки крамарів та іншого люду, зацікавлені дивними ч розповідями, снували Горсельським мостом і далі дорогою поміж парканів — мало не до самого вигону. Молодь, закінчивши роботу, скористалася з цих новин, щоб майнути на гулянки. Не важко уявити собі той людський гомін, що стояв на шляху в вечірню годину...

У Вокінзі майже ніхто не знав, що циліндр відкрився, хоча нещасний Гендерсон послав на велосипеді посильного до поштової контори, щоб відправити спеціальну телеграму для вечірньої газети.

Коли всі ці люди, прогулюючись, по двоє-трое виходили на відкриту місцевість, то бачили там і там купки глядачів, які гарячково сперечалися, спостерігаючи за дзеркалом, що невпинно кружляло над піщаним ка-р'єром; збудженість,

безперечно, передавалась і новоприбулим.

Десь о пів на дев'яту, коли було знищено делегацію, на вигоні зібралося чоловік із триста, не рахуючи тих, які звернули зі шляху, щоб підійти ближче до марсіян. Там було й три полісмени, один із них кінний; вони, згідно з вказівками Стента, силкувалися стримати юрбу і не допускати її близько до циліндра. В гурті, як звичайно, об'явилося й кілька заводіяк, котрим усяке збіговисько — це тільки нагода для бешкету й гучних забав.

Коли марсіяни показалися з циліндра, Стент і Оджилві, передбачаючи можливість сутички, телеграфували із Горсела в казарми, прохаючи роту солдат, щоб оборонити цих химерних істот від будь-якого насильства. Після того вони повернулися на чолі тієї бідолашної делегації. Очевидці, яким пощастило врятуватися, пізніше розповідали про їхню смерть. Ці розповіді збігаються і з моїми спостереженнями: три стовпи зеленого диму, приглушений гул і спалах полум'я.

Юрбі загрожувала більша небезпека, ніж мені. Але частину теплового проміння затримав піщаний пагорок, порослий вересом. Якби параболічне дзеркало було підняте на кілька ярдів вище, не залишилося б жодного живого свідка. З-за пагорка вони бачили, як спалахував огонь, як падали люди, як невидима рука підпалювала куці і в вечірніх

сутінках швидко наближалася до них. Потім пролунав такий гучний свист, що покрив гул із ями, — це над їхніми головами ковзнув промінь. Вмить спалахнули верхівки буків обабіч шляху, а в найближчому до вигону будинку посипалася цегла, повилітали шибки, запалали віконні рами й завалилася частина даху.

Коли в полум'ї затріщали дерева, скутий жахом натовп якусь мить стояв, не знаючи, що діяти. На шлях сипалися іскри, падало охоплене полум'ям гілля. Листя літало, як вогненні бульбашки. Вогонь підбирався до капелюхів, до одежі. Із вигону линули розпачливі крики, зливаючись у суцільний зойк і лемент. Кінний полісмен, схопившись руками за голову, з криком промчав крізь очманілий натовп.

— Вони йдуть! — заверещала якась жінка, і люди, штовхаючись, кинулися в бік Вокінга. Юрба летіла стрімголов, неначе отара овець. Між високими валами, де дорога була зовсім вузька й темна, люди давили одне одного. Не всі вийшли з тієї тисняви: троє розчавлених і затоптаних — дві жінки й хлопчик — залишилися помирати в обіймах темряви й жаху.

VII. Як я дістався додому

Що ж до мене, то я лише пам'ятаю, як зосліпу натикався на дерева, плутався поміж вересу. Мене проймав жах перед марсіянами. Безжальний тепловий меч, здавалося, розмахувався в мене над головою, щохвилини готовий обірвати моє життя. Вибравшись на дорогу між перехрестям та Горселом, я побіг до перехрестя.

Врешті-решт я зовсім знесилився. Стомившись від бігу й хвилювання, я похитнувся і впав край дороги недалеко від мосту через канал, що проходить біля самого газового заводу. Я лежав нерухомо.

Прошло, мабуть, чимало часу, доки я отямився. Сівши, я з хвилину не міг зрозуміти, яким чином опинився тут. Недавнього жаху я позбувся, немов одежі. Капелюх мій десь загубився, комірць злетів зі шпонки. Ще кілька хвилин тому переді мною були тільки безмежжя ночі, простору й природи, власна кволість, відчай та невідступна смерть. І нараз усе змінилося, непомітно опанували мене зовсім інші настрої, і я знову став таким, яким був завжди — звичайною врівноваженою людиною. Безгомінний пустир, моя втеча, летючий промінь — все це тепер скидалося на сон. Я запитував себе, чи було воно насправді? І не міг у те повірити.

Я встав і, важко ступаючи, пішов крутим

схилом до мосту. В голові була порожнеча. М'язи й нерви ослабли. Я хитався мов п'яний. З-за арки мосту спочатку з'явилася голова, а потім вигулькнула і вся постать робітника, що ніс на плечах кошик. Поруч дріботіло хлоп'я. Проходячи повз мене, робітник привітався. Я вже хотів був озватися до нього, але не зміг. Буркнувши щось на його привітання, я пішов далі через міст.

За поворотом на Мейбері поїзд — хвиляста смуга іскристого диму й довга низка освітлених вікон — пролетів на південь: клат-клат, так-так, — і зник. Невиразний у темряві гурт людей гомонів біля воріт одного з будинків так званої «Східної тераси». Все це було реальне, таке знайоме. І поруч з тим — те, на пустирі! Якесь божевілля, химера! «Ні, — подумав я, — цього не могло бути».

А може, я просто не такий, як усі, і не можу збагнути того, що сталося на вигоні? Інколи я відчуваю якесь дивне почуття відокремленості од себе й навколишнього світу. Тоді я спостерігаю все якось іззовні, десь із недосяжної далини, поза часом і простором, поза всілякими буденними знегодами й трагедіями. Саме таке почуття опанувало мене тієї ночі. Так ото, може, все це — тільки марення?..

Але ж який контраст між цією безтурботністю і тією блискавичною смертю, що ген там, за якісь дві милі звідси! Як і завжди, мирно працював газовий завод, яскраво горіли ліхтарі. Я зупинився

біля гурту людей.

— Що нового на вигоні? — запитав я.

Коло воріт стояли двоє чоловіків і жінка.

— Га? — озвався чоловік.

— Чи не чули, що там на вигоні?

— А хіба ж ви там не були? — запитав чоловік.

— Справді, люди ніби зовсім показалися на тому вигоні! — мовила жінка з-за воріт. — І що вони тільки там побачили?

— Невже ви нічого не чули про людей з Марса? — запитав я. — Про істот з Марса?

— Наслухались донесхочу, — відповіла жінка. — Крас-ненько дякуємо. — І всі троє засміялися.

Я зрозумів, що це з мене, і спалахнув гнівом. Спробував розповісти їм про все, що я бачив, та нічого в мене не виходило. Вони тільки сміялися з моєї плутаної мови.

— Постривайте, ви ще почувете про це! — гукнув я і пішов додому.

Вигляд у мене був такий, що дружина, зустрівши мене на порозі, аж злякалась. Я зайшов до їдальні, сів, підкріпився вином і, зібравшись з силами, почав оповідати все, що бачив. Подали на стіл давно вже холодний обід, та ми на нього й не глянули. Я все говорив про марсіян.

— Одне добре, — сказав я, аби лише

заспокоїти налякану дружину. — Вони найменш рухливі істоти з усіх, що я будь-коли бачив. Вони можуть рухатися в ямі й нищити звідти людей, які підійдуть близько до них, та вони не зможуть вилізти... Але що то за страховиська!

— Досить, любий, — мовила дружина, нахмуривши брови й кладучи свою руку на мою.

— Бідолашний Оджилві, — сказав я. — Тільки подумати, що він тепер лежить там мертвий!

Принаймні дружина мені повірила. Я помітив, що вона поблідла, й перестав говорити про марсіян.

— Вони можуть прийти й сюди, — знову й знову казала вона.

Я наполіг, щоб вона випила вина, і намагався заспокоїти її.

— Та вони ледве рухаються, — сказав я.

Я почав заспокоювати її й себе самого, повторюючи все, що казав мені Оджилві про неможливість пристосування марсіян до земних умов. Особливо підкреслював я труднощі, яких зазнають прибульці через велику різницю тяжіння. На земній поверхні сила тяжіння втричі більша, ніж на поверхні Марса, тому марсіянин повинен важити на Землі втричі більше, ніж на Марсі, тоді як сила його м'язів залишиться незмінною. Тіло його буде ніби оловом налите. Така була загальна думка. І «Тайме», і «Дейлі телеграф» писали про це наступного ранку, проте обидва оглядачі, так само,

як і я, не взяли до уваги дві можливі обставини.

Як відомо, земна атмосфера має набагато більше кисню й набагато менше аргону, ніж марсіянська. Стимуляційна дія великої кількості кисню на марсіян, безперечно, стала значною протипагою збільшеній вазі їхнього тіла. Крім того, ми не врахували, що марсіяни за допомогою своєї високорозвиненої техніки можуть обійтися й без м'язової сили.

Але тоді я не задумувався над цим, і мої докази проти можливостей нападника здавалися непохитними. Під впливом вина та їжі, почувавши себе цілком упевнено за власним столом і силкуючись заспокоїти дружину, я й сам потроху осмілів і відчув себе в безпеці.

— Вони вчинили дурість, — сказав я, постукуючи нігтем по чарці. — Вони небезпечні, бо зовсім збожеволіли зі страху. Мабуть, вони й гадки не мали зустріти тут живих істот, тим паче розумних істот... А коли вже на те пішло, то один снаряд по ямі, — додав я, — та й усе.

Велике збудження після всього пережитого, мабуть, загостило моє сприймання. Я й зараз дуже добре пам'ятаю той обід. Любе занепокоєне обличчя дружини, що поглядає на мене з-за рожевого абажура, біла скатертину, срібло та кришталь, — у ті дні навіть письменники-філософи могли дозволити собі маленьку розкіш —

темно-пурпурове вино в склянці, — все залишилось у мене в пам'яті. Я сидів за столам, кутив цигарку, щоб заспокоїти нерви, шкодував, що так нерозважливо загинув Оджилві, й засуджував безглузду поведінку марсіян.

Я був достоту схожий на отого поважного птаха додо із острова Св. Маврикія, що чудово почуває себе у власному гнізді й легковажно ставиться до прибуття безжалісних зголоднілих матросів.

— Вранці, люба моя, від них залишиться тільки мокре місце!

Не мав я тоді й гадки, що це останній мій обід у культурній обстановці і що далі настануть жахливі дні.

VIII. Увечері перед суботою

З усього дивного і незвичайного, що сталося ввечері перед суботою, найнезвичайнішою видалась мені цілковита неузгодженість наших суспільних звичаїв із початком цілої низки тих подій, що мали їх змінити. Якби того вечора накреслили навкруги вокінзького кар'єру коло радіусом миль на п'ять, то я сумніваюся, чи, крім родичів тих, що лежали мертві на вигоні (Стент, кілька велосипедистів та лондонців), знайшлися за межами цього кола люди, настрої яких порушила б поява космічних

прибульців. Багато людей чули про циліндр і знічев'я розмовляли про всі ці події, але новина не викликала такої сенсації, яку міг би викликати, скажімо, ультиматум, поставлений Німеччині.

Отриману тієї ночі телеграму бідолашного Гендерсона про те, що циліндр відкручується, сприйняли в Лондоні, як вигадку, і вечірня газета зажадала від нього підтвердження, але, не діставши його, — Гендерсон уже був мертвий, — вирішила зовсім не давати спеціального випуску.

Та навіть і всередині згаданого кола більшість населення залишалася байдужою до прибуття марсіян. Я вже писав, як поставилися до цієї новини кілька чоловіків та жінка, з якими випало мені розмовляти. Всі собі тихомирно обідали та вечеряли, робітники порались у своїх садочках, вкладали спати дітвору, молодь гуляла вузькими алеями, учні сиділи за книгами.

Може, про ці новини й гомоніли десь на вулиці чи в шинках; та ще який-небудь посильний або очевидець останніх подій викликав метушню, занепокоєння й галас, однак більшість людей жила собі за давнім звичаєм: працювали, їли, пили та спали, так ніби в небі не існувало ніякого Марса. Навіть на Вокінзькій станції, в Горселі та Чобгемі не помітно було ніяких змін.

На Вокінзькій вузловій станції аж до пізньої години поїзди прибували й відходили, або їх

переводжено було на запасні колії; пасажири виходили з поїздів або чекали прибуття їх, — все йшло, як завжди. Міський хлопчина, порушуючи монополію місцевого газетяра Сміта, продавав вечірні газети. Стукіт буферів якогось товарного поїзда, сигнальні свистки паровоза лунали впереміш із хлопцевими вигуками: «Люди з Марса!» Близько дев'ятої години на станцію почали прибувати збуджені очевидці, але їхні незвичайні новини справили не більше враження, аніж базікання п'яних. Пасажири, що їхали до Лондона, дивлячись у темряву з вікон вагонів, бачили, як десь у напрямі Горсела підіймалися й поволі зникали іскри, як миготів червоний відблиск, як легка димова завіса ховала зорі, і думали, що то просто загорівся верес. Лише край вигону було помітно якусь метушню. На околиці Вокінга горіло з півдесятка будинків. У трьох навколишніх селах світилися вікна, і люди не спали всю ніч.

На Чобгемському й Горсельському мостах юрба не зменшувалась: одні відходили, натомість підходили інші. Кілька сміливців, як це виявилось Згодом, спробували в темряві підповзти зовсім близько до марсіян; але вони так і не повернулися, бо над вигоном час від часу шастав світляний промінь, немов із прожектора військового судна, а зараз же за ним проходив і тепловий струмінь. Широкий масив вигону був тихий і пустельний,

тільки під зоряним небом лежали непідібрані обгорілі трупи. З ями чувся металевий брязкіт.

Таке становище було в п'ятницю ввечері. Немов отруйна стріла, вп'явся цей циліндр у тіло нашої старої планети. Отрута тільки ще починала діяти. Широко розлягся безгомінний пустир, на якому валялися темні, ледь помітні скорчені тіла. Де-не-де ще тліло; то там, то там видні-лися обгорілі кущі та дерева. Довкола лежала вузька смуга збентеження, поза яку вогонь ще не сягав. Зате решта світу йшла своїм з давніх-давен заведеним життям. Лихоманка війни, що невдовзі мала закупорити йому вени й артерії, умертвити нерви й зруйнувати мозок, тільки-но починалась.

Марсіяни невтомно метушилися всю ніч, вони безперестану щось там клепали, ладнаючи свої машини, і стовп зелено-білого диму підіймався до зоряного неба.

Десь, мабуть, уже близько одинадцятої години через Горсел пройшла сотня солдат; розкинувшись по одному, вони стали охоплювати вигін. Невдовзі через Чобгем пройшла інша сотня й обступила вигін із півночі. Кілька офіцерів з Інкерманських казарм ще раніше прибули па вигін, і один з них, майор Ідей, пропав безвісти. Опівночі командир полку підходив до Чобгемського мосту і там розпитував натовп. Представники військової влади, очевидно, побоювалися серйозної небезпеки.

Близько одинадцятої, як наступного дня повідомляли газети, гусарський ескадрон та чотириста солдатів Кардиганського полку із двома кулеметами виступили з Олдершота.

Відразу після півночі юрба, що була на дорозі до Черт-сі близько Вокінга, побачила, як десь у сосновому лісі на північний захід від них упав метеорит. Летячи, він залишив за собою зеленавий слід. Це був другий циліндр.

ІХ. Битва починається

Субота залишила в моїй пам'яті тривожні спомини. Це був гнітючий день; стояла спека й задуха, барометр, як мені казали, весь час коливався. Я майже не спав— дружині, правда, пощастило заснути — і встав спозарана. Ще до сніданку я вийшов у садок і прислухався, але з вигону чути було тільки співи жайворонків.

Молочар прийшов, як звичайно. Я почув скрип його візка й підійшов до хвіртки дізнатися про новини. Він сказав, що вночі військо оточило марсіян, чекаючи прибуття важкої артилерії. Раптом долинув десь із Вокінзь-кої станції такий знайомий заспокійливий гуркіт поїзда.

— Їх не вбиватимуть, — сказав молочар, — якщо в цьому не буде конечної потреби.

Потім я побачив сусіду-садівника і до

сніданку розмовляв із ним. Ранок був звичайний. Сусіда запевняв, що війська за один день захоплять марсіян у полон або й зовсім їх знищать.

— Шкода, що не можна з ними якимось по-доброму, — сказав він, — а то цікаво було б дізнатися, як живуть на іншій планеті. Може, ми б щось і перейняли від них.

Він підступив до огорожі й простягнув мені пригорщу суниць — сусіда був заповзятливий садівник та й щирий нівроку. Водночас він розповідав про пожежу в сосняку, до якого прилягає байфлітське поле для гольфу.

— Кажуть, що там упала така сама штуковина, вже друга. Тільки, на мою думку, з нас і однієї досить. Всі ці руїни страховим компаніям виллються в добрячий-таки гріш, — сказав він, добродушно усміхаючись. — Ліси й досі палають, — додав він, показуючи на димову завісу, — а що земля вкрита грубим шаром торфу та глиці, то вони горітимуть ще не один день. — Споважнівши, сусіда згадав про «сердешного Оджилві».

Після сніданку я вже не міг працювати й пішов на вигін. Поблизу залізничного мосту я побачив групу солдат, це, здається, були сапери — розхристані, в маленьких круглих шапках, в брудних червоних уніформах, із-під яких виднілися голубі сорочки, в чорних штанях і простих чоботях.

Вони сказали, що за канал не пропускають нікого. Глянувши на дорогу до мосту, я побачив там солдатів Кардиганського полку, які стояли на варті. Розбалакавшись із ними, я розповів їм про вчорашню свою зустріч із марсіянами. Вони ще не бачили марсіян, мали про них дуже невиразне уявлення, тому й почали з цікавістю розпитувати. Потім сказали, що вони й самі не знають, хто дав команду вивести війська. Ходили чутки, ніби серед кінної гвардії дійшло навіть до непослуху. Сапери, освіченіші за простих солдатів, упевнено обмірковували незвичну тактику можливих боїв. Коли я розповів їм про тепловий промінь, між ними зав'язалася суперечка.

— А я вам кажу, треба прикритися, підповзти до них близько та й кинутись в атаку, — сказав один.

— Еге ж! Надумав, — відповів інший, — а чим же ти прикриєшся від отого вогню? Хіба хмизом, щоб більше підсмажитись? Підійти б оце до них якомога ближче та й вирити окопи — он що!

— Які там у лиха окопи! Ти, крім них, нічого й не знаєш. Родитися б тобі, Сніппі, кроликом.

— То в них, виходить, зовсім нема шиї? — затагуючись цигаркою, несподівано озвався замріяний, смуглявий солдатик.

Я ще раз описав марсіян.

— Та це щось таке, ніби восьминоги, —

вирішив він. — Виходить, будемо воювати з рибами.

— Воно й не гріх убити таку тварину, — знову озвався перший солдат.

— А чому б не пустити в них снаряда та одним махом і не покінчити з усіма? — вигукнув той самий солдатик. — А то, гляди, вони ще накоять лиха.

— Де ті ще снаряди! — мовив перший. — А час не жде. Я певен, що їх треба атакувати, і негайно.

Так сперечалися солдати. Невдовзі я їх залишив і пішов на станцію по ранкові газети.

Я не хочу втомлювати читача описом цього довгого ранку і ще довшого дня. Мені не пощастило й глянути на вигін, бо навіть дзвіниці в Горселі й Чобгемі були у віданні військових властей. Солдати, до яких я звертався, самі нічого не знали, а офіцери були дуже заклопотані й таємниче мовчали. Населення за спиною війська почувало себе спокійно. Від Маршалла, власника тютюнової крамниці, я почув, що його син загинув на вигоні. Військова влада звеліла населенню з околиці Горсела замкнути й залишити свої будинки.

Близько другої години, зовсім стомлений, бо стояла страшенна спека й духота, я повернувся додому полуднувати. Щоб трохи освіжитися, я

помився під холодним душем, а пізніше (вже о пів на п'яту) пішов на залізничну станцію по вечірні газети, — в ранкових містився лише неточний опис загибелі Стента, Гендерсона, Оджилві та інших. Вечірні газети, однак, не повідомили нічого нового.

Марсіяни не показувались. Очевидно, вони були чимось заклопотані в своїй ямі. Звідти чувся металевий стукіт і майже безперестану струмував дим. Видно, вони готувалися до бою. «Нові спроби встановити за допомогою сигналів якийсь контакт виявилися марними», — стереотипно повідомляли газети. Один сапер казав мені, що якийсь солдат підняв із окопів на довгому дрючку прапор. Але марсіяни звернули на те не більше уваги, ніж ми б на коров'яче мукання.

Мушу зізнатися, що вся ця військова підготовка, вся ця облога дуже збуджувала мене. Моя уява розходилась, і я почав вигадувати всілякі способи розгрому нападників. Ніби той школяр, марив я про битви й незвичайні подвиги. Тоді мені здавалося, що в нас є деяка перевага: адже ж марсіяни в тій ямі мали зовсім безпорадний вигляд.

О третій годині з боку Чертсі чи Адлстона пролунали гарматні вибухи. Мені сказали, що то обстрілюють сосновий ліс, куди впав другий циліндр. Наміри були розбити його, не давши відкритися. Але важка гармата для обстрілу першого циліндра прибула до Чобгема тільки о

п'ятій годині.

Увечері, десь уже о шостій, коли ми з дружиною сиділи за чаєм в альтанці, жваво розмовляючи про наступ на марсіян, несподівано десь із вигону долинув приглушений вибух, і тут же запалав огонь. Одразу ж поблизу прокотився такий гуркіт, аж земля задрижала. Вискочивши з альтанки, я побачив, що дим і червоне полум'я охопили верхів'я дерев навколо Східного коледжу, а дзвіниця сусідньої церковки валиться на землю. Вежа у мусульманському стилі — зникла, дах коледжу мав такий вигляд, ніби по ньому стріляла стотонна гармата. Димар нашого будинку розсипався, ніби від удару снаряду, уламки цегли зі стукотом покотилися по черепиці, й перед вікном мого кабінету виросла купа червоного череп'я.

Ми з дружиною стояли мов укопані. Ясно було, що коли тепловий промінь пройшовся по будинках коледжу, то весь Мейбері-хіл опинився тепер у зоні його дії.

Вхопивши дружину за руку, я мерщій потяг її на вулицю. Потім я покликав і служницю, пообіцявши збігати на мансарду по її скриньку, за якою вона так побивалася.

— Тут залишатися не можна! — Ледве встиг я це сказати, як із вигону загуло знову.

— Куди ж нам іти? — розпачливо запитала дружина.

Я й сам був розгублений, та раптом згадав про жінчиних родичів, що жили в Лезергеді.

— Лезергед! — вигукнув я, покриваючи гул.

Дружина глянула на схил пагорба. З будинків вибігали здивовані люди.

— Але як же ми дістанемося туди? — запитала вона.

Біля пагорка я побачив загін гусарів, що їхали верхи під залізничним мостом; троє вершників заїхало у відкриті ворота Східного коледжу; двоє злізло з коней і пішло по хатах. Сонце, прозираючи крізь Дим над коронами дерев, здавалося криваво-червоним і відкидало лиховісний відблиск навкруги.

— Стій тут! — гукнув я. — Тут безпечніше.

Я кинувся до заїзду «Мурий пес», бо знав, що в господаря є кінь і візок. Я квапився, будши певен, що за якусь хвилину все населення по цей бік пагорба почне втікати. Господаря я застав у барі. Він зовсім і не чув, що діється навколо. З ним розмовляв якийсь добродій, стоячи спиною до мене.

— Не менше фунта, — казав господар, — але ж і везти нікому.

— Я даю два, — кинув я через плече незнайомця.

— За що?

— І до півночі поверну, — додав я.

— Господи боже! — дивувався господар. — І

куди ті люди квапляться? А я собі продаю засмажену свинину... То, кажете, два фунти і до півночі повернете? Що воно діється на світі?

Я хапливо пояснив йому, що мушу негайно їхати, і, таким чином, найняв візок. Тоді й на думку мені не спало, що сам господар заїзду теж мусить вибратися з домівки. Я сів у візок і бруківкою погнав до свого дому. Залишивши візок на дружину й служницю, я заскочив до хати і нашвидкуруч зібрав щонайцінніше — столове срібло й таке інше. Букові дерева біля будинку були всі в полум'ї, залізна огорожа від дороги почервоніла. Коли я складав речі, до нас заскочив піший гусар. Він бігав із хати в хату й попереджував, щоб населення негайно вибиралося. Він уже квапився далі, коли я переступив поріг, несучи свої пожитки, зв'язані в скатертину. Я гукнув йому навздогін:

— Які там новини?

Він обернувся, глянув на мене й гукнув щось таке ніби: «Вилазять наче в якихось мисках», — і побіг до сусіднього будинку на пагорбі. Раптом вихор чорного диму перетяв дорогу і на якусь мить сховав гусара. Я підбіг до дверей свого сусіда й постукав, щоб переконатися, чи він уже виїхав з дружиною до Лондона і чи замкнув двері. Потім, згадавши обіцянку, дану служниці, знову повернувся додому, виніс її скриньку й прив'язав у задку візка. Нарешті я вхопив віжки і, стрибнувши

всередину, сів поруч з дружиною. За хвилину гуркіт і дим залишилися позаду, а ми щодуху мчали схилом Мейбері-хілу до Олд-Вокінга.

Перед нами лежав залитий сонцем мирний краєвид, — обабіч дороги — лани пшениці, а далі, збоку, мейберій-ський заїзд із вивіскою, що похитувалася під вітерцем. Перед нами їхав бричкою лікар. Спустившись по схилу вниз, я обернувся, цікавлячись, що там діється ззаду. Густі хмари чорного диму, пронизані червоними язиками полум'я, здіймалися в тихому повітрі, кидаючи на зелені верхів'я дерев свої важкі тіні. Тепер уже дим слався далеко на захід і на схід від Вокінга аж до байфлітських соснових лісів. На дорозі було повно втікачів. У гарячому повітрі — пролунав глухий, але виразний стукіт кулемета; нараз він обірвався, й озвалися рушничні постріли. Очевидно, марсіяни палили все, що тільки лежало на шляху теплового променя.

Візник із мене нікудишній, отож усю увагу я зосереджував на коневі. Озирнувшись знову, я побачив, що й другий горб також укритий чорним димом. Попустивши віжки, я хльостав коня, аж доки Вокінг та Сенд закрили нас від того розпачу та жаху. Лікаря обігнав я між Во-кінгом і Сендом.